

LIEFORMIGA ÄMNESJÄRN OCH EN BRONSÅLDERSHÄRD I LINNEBERGA

Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2, inför planerat uppförande av väg fram till planerat enbostadshus inom fastigheten Linneberga 2:3, Bankekind socken, Linköpings kommun

ÅSA BERGER

Rapporter från Arkeologikonsult 2017:3101

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Schaktning uppe på ett av impedimenten där stensättningen påträffades.
Foto från nordost.

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

© Arkeologikonsult 2017

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

LIEFORMIGA ÄMNESJÄRN OCH EN BRONSÅLDERSHÄRD I LINNEBERGA

Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2, inför planerat uppförande av väg fram till planerat enbostadshus inom fastigheten Linneberga 2:3, Bankekind socken, Linköpings kommun

ÅSA BERGER

Rapporter från Arkeologikonsult 2017:3101

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

8000 f.Kr.		STENÅLDER	Mesolitikum	-4000 f.Kr.			
			(<i>jägarstenålder</i>)				
4000 f.Kr.			Neolitikum	4000–1700 f.Kr.	Tidigneolitikum	4000–3300 f.Kr.	
			(<i>bondestenålder</i>)			Mellanneolitikum	3300–2300 f.Kr.
						Senneolitikum	2300–1700 f.Kr.
1700 f.Kr.		BRONSÅLDER	Äldre bronsålder	1700–1100 f.Kr.	Period 1–3		
			Yngre bronsålder	1100–500 f.Kr.	Period 4–6		
500 f.Kr.		JÄRNÅLDER	Äldre järnålder	500 f.Kr.–500 e.Kr.	Föromersk järnålder	500 f.Kr.–Kr.f.	
						Romersk järnålder	Kr.f.–400 e.Kr.
500 e.Kr.			Yngre järnålder	500–1050 e.Kr.	Folkvandringstid	400–550 e.Kr.	
					Vendeltid	550–800 e.Kr.	
1050 e.Kr.		HISTORISK TID	Medeltid	1050–1520 e.Kr.	Tidigmedeltid	1050–1200	
						Högmedeltid	1200–1350
						Senmedeltid	1350–1520
1520 e.Kr.			Nyare tid	1520–nutid	Tidigmodern tid	1520–1789	
				(<i>Modern tid, efterreformatorisk tid</i>)			

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lag-skydd vid registreringsstillfället. Den slutgiltiga bedömning-en görs alltid av Länsstyrelsen och föregås av en besiktning, undersökning eller utredning.

Fornlämning är en lämning som vid registreringsstillfället bedömts omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850 genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Bevakningsobjekt innebär att man vid registreringsstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning eller inte.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringsstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Enligt skogsvårdslagen ska hänsyn tas även till denna typ av lämningar. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Uppgift om innebär att lämningen endast är känd via kart-material, skriftlig eller muntlig källa. Lämningen har inte eftersökts eller kunnat återfinnas i fält.

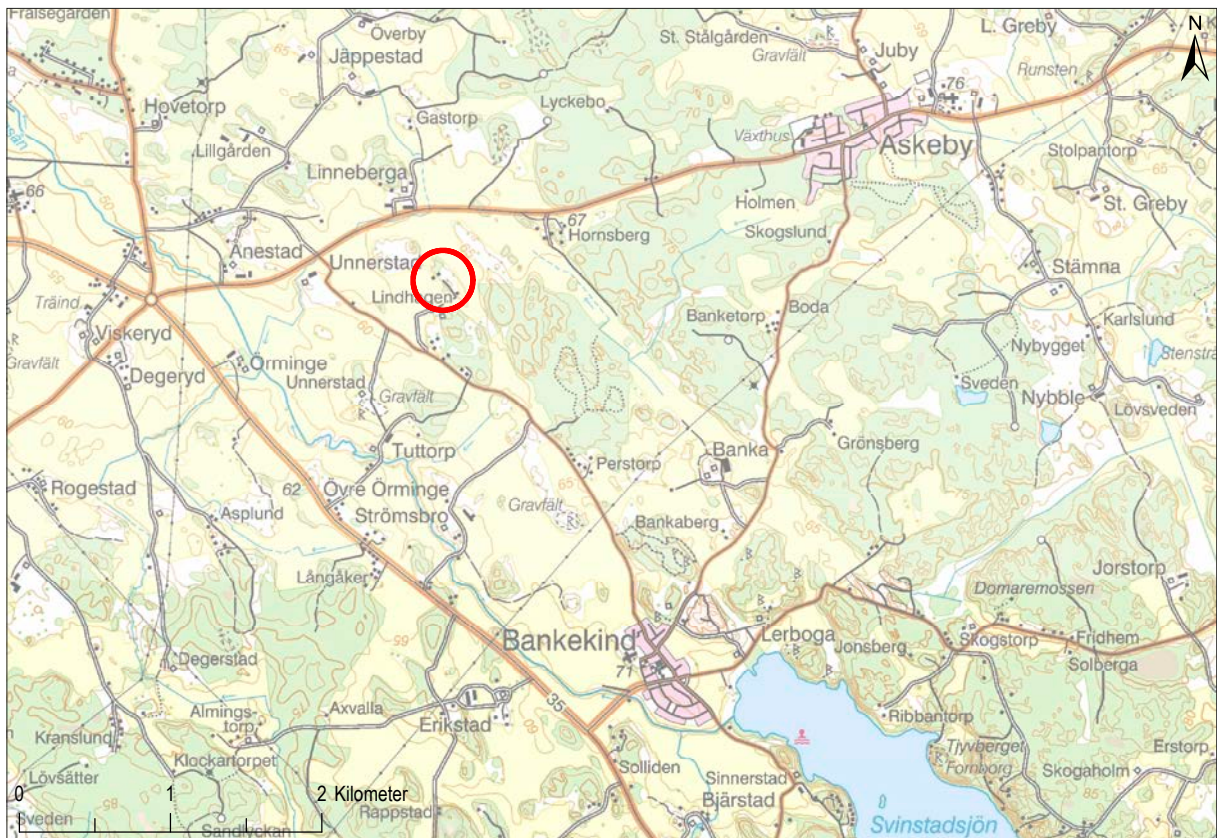
Undersökt och borttagen betyder att lämningen blivit arkeologiskt undersökt och helt borttagen. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

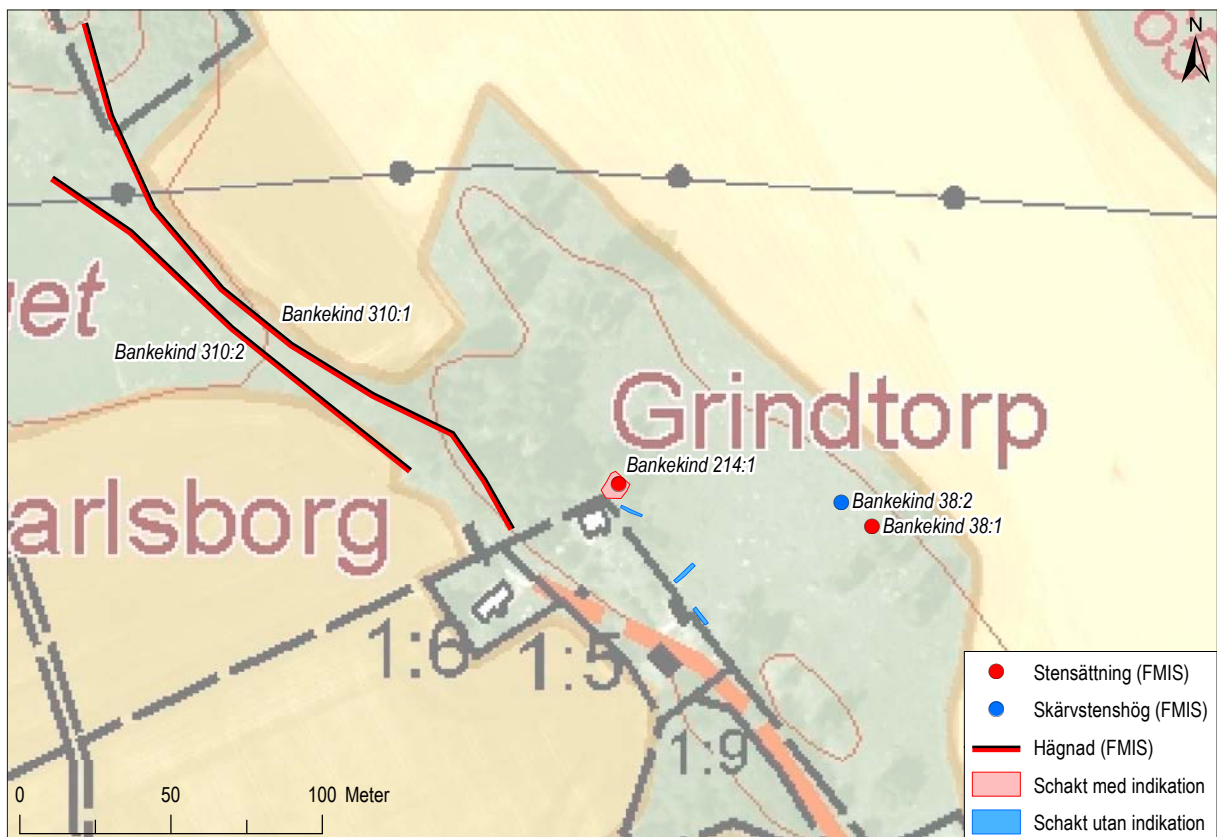

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
SYFTE.....	7
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSBILD.....	7
GENOMFÖRANDE, UTREDNING ETAPP 1 OCH 2.....	8
RESULTAT, UTREDNING ETAPP 1 OCH 2	8
GENOMFÖRANDE, SLUTUNDERSÖKNING AV STENSÄTTNING 214:1...12	
RESULTAT, SLUTUNDERSÖKNING AV STENSÄTTNING 214:1	12
FYND AV LIEFORMIGA ÄMNESJÄRN.....	14
DISKUSSION	14
REFERENSER	16
Litteratur	16
Äldre kartmaterial	16
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	17
BILAGOR	18
Bilaga 1. Schakttabell.....	18
Bilaga 2. Anläggningstabell	19
Bilaga 3. Ämnesjärn	20
Bilaga 4. ¹⁴ C-analys.....	22

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på Terrängkartan, skala 1:50 000.

Figur 2. Schakt med närliggande fornlämnningar (FMIS) markerade på Fastighetskartan, skala 1:2 500.

SAMMANFATTNING

I samband med att ett bostadshus med tillhörande väg planerades i Linneberga utanför Linköping utförde Arkeologikonsult en utredning etapp 1 och 2. I samband med denna påträffades en stensättning med en underliggande härd. Efter att Länsstyrelsen beslutat om att den skulle dokumenteras och tas

bort undersöktes den i sin helhet. Lämningen innehöll ingen gravgömma men två koncentrationer av lieformiga ämnesjärn. Fyndet av ämnesjärnen är det andra i Östergötland någonsin. Det förra gjordes norr om Norrköping 1926.

INLEDNING

Med anledning av planerat uppförande av ett enbostadshus, komplementbyggnads och vägdragnings fram till huset inom fastigheten Linneberga 2:3, Bankekind socken, Linköpings kommun utförde Arkeologikonsult en utredning etapp 1 och 2 (Lst dnr: 431-5831-17) Eftersom den inledande under-

sökningen av den registrerade stensättningen RAÄ 214:1 inte räckte för att avgöra om det var en fornlämning eller inte gjordes ytterligare en undersökning där den aktuella lämningen undersöktes i sin helhet, dokumenterades och togs bort.

SYFTE

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämning RAÄ 214:1 utgjorde en grav, hur stensträngen RAÄ 310:1 påverkades av planerad

byggnation, samt om ej kända fornlämningar fanns inom det planerade exploateringsområdet.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSBILD

Den aktuella platsen var belägen på ett blockrikt impediment med åkermark i norr, öster och väster och bebyggelse i söder (figur 1). På impedimentet fanns en registrerad fornlämning i form av en firsidig stensättning (Bankekind 214:1). Bara 70 meter mot öster finns ytterligare en stensättning och en skärvstenshöj (Bankekind 38:1–2). Från impedimentet löper två stensträngar mot nordväst (Bankekind 310:1–2). Närområdet är mycket fornlämningsrikt, gravfält, högar, stensättningar och hägnadssystem finns på i princip alla impediment (figur 2). Den stora mängden lämningar tyder på ett intensivt utnyttjande under förhistorisk tid. I

hela socknen finns dock endast en handfull registrerade boplatslämningar och dessa har främst påträffats i samband med exploatering under de senaste 20 åren.

En översiktlig studie av det äldre kartmaterialet visar att området nyttjats på samma sätt från början av 1700-talet ända fram i vår tid. Markanvändningen har växlat mellan odling och bete men landskapet har nästan inte förändrats alls. Direkt öster om den firsidiga stensättningen fanns tidigare ett torp som verkar ha tillkommit vid 1800-talets slut. Detta var dock rivet vid undersökningstillfället.

GENOMFÖRANDE, UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Inför fältarbetet gjordes en översiktlig studie av äldre kartmaterial. Inledningsvis inventerades det aktuella området och stensträngen i nordväst mättes in. Därefter grävdes schakt på tillgängliga platser utmed fastighetsgränsen där vägen planerades. Den registrerade

stensättningen RAÄ 214:1 rensades delvis fram för hand med maskinunderstöd. Schakt och anläggningar mättes in med gps, och dokumenterades i text och bild. Inmätning och fotografering av stensträngarna försvårades av den täta växtligheten.

RESULTAT, UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Den plats där huset planerades visade sig till största delen bestå av berg i dagen med enstaka block och stenar (figur 3). I sydväst låg de sedan tidigare registrerade stensträngarna RAÄ 310:1–2. Båda sträcker sig över till nästa impediment i nordväst men i samband med föreliggande utredning dokumenterades endast de delar som berördes av den planerade byggelsen (figur 4). Där båda stensträngarna enligt tidigare iakttagelser löpt över åkermarken var de helt bortodlade vid undersökningstillfället. På 1872 års

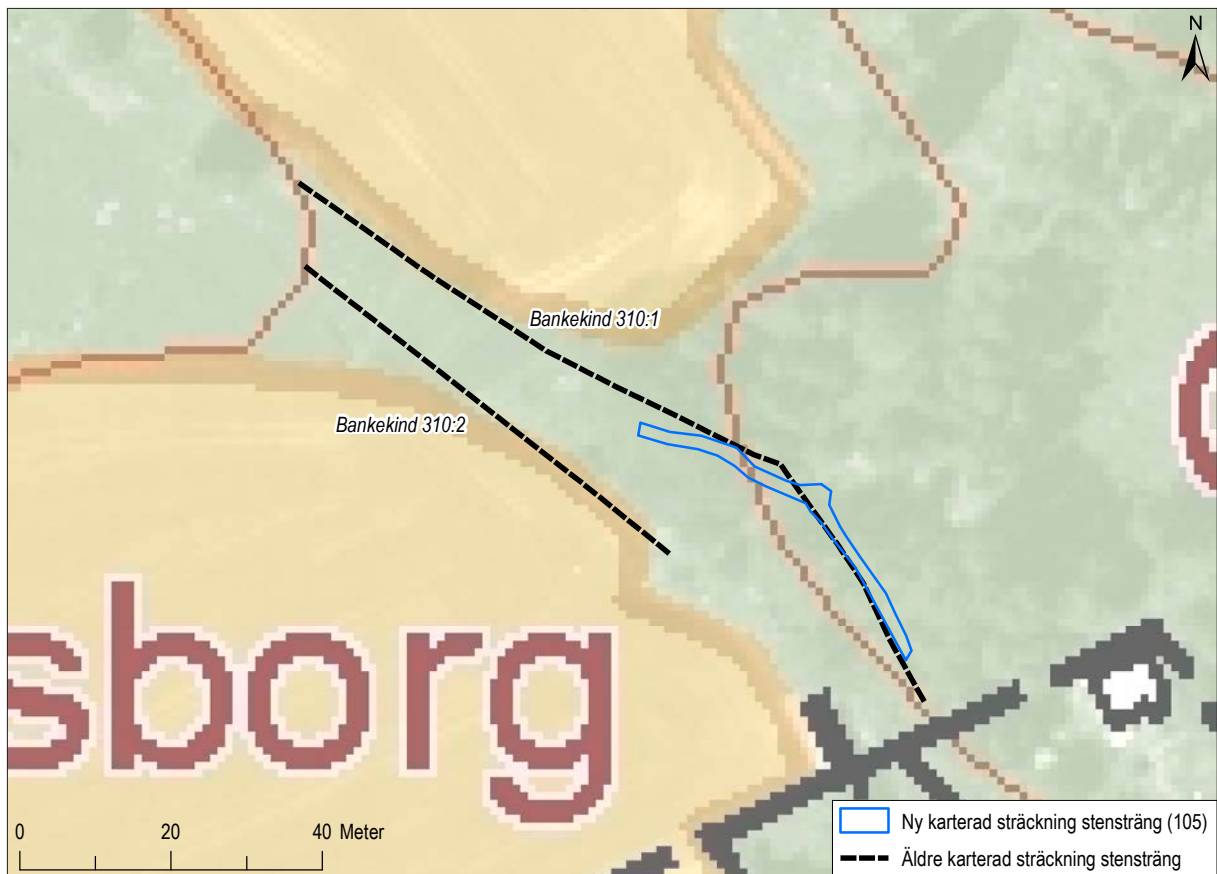
karta löper en väg delvis mellan stensträngarna längre mot nordväst men svänger sedan av mot öster.

I fornminnesregistret beskrivs RAÄ 310:1 som 240 meter lång, 2–3 meter bred och 0,1–0,3 meter hög. Den nu aktuella delen, ca 50 meter, överensstämde med denna beskrivning och var tydlig i nordväst men mot sydost bitvis kraftigt överväxt och mycket svår att följa (figur 5). Mitt på den nu dokumenterade delen fanns en 3,0 meter stor, rundad stenansamling.

Figur 3. Platsen för det planerade huset med berg i dagen. Foto från nordväst.

Figur 4. Inmätta stensträngar markerade på Fastighetskartan, skala 1:1 000.

Figur 5. Stensträngen var kraftigt överväxt och svår att följa. Foto från norr.

Figur 6. Grävda schakt markerade på Fastighetskartan, skala 1:1 000.

RAÄ 310:2 löpte parallellt med RAÄ 310:1, cirka 10 meter mot sydväst. Denna beskrevs redan vid inventeringen 1981 som delvis dold av påförd röjsten. Eftersom den löpte i åkerkanten hade ytterligare röjsten lagts på den under de senaste 35 åren och den doldes nu i princip helt i den del som var aktuell. Närmast fastigheten som låg i sydost hade också stora mängder ris och trädgårdsavfall placerats på stensträngen. Den kunde därför inte undersökas närmare.

Sträckan där en väg planerades, utmed fastighetsgränsen i sydost, bestod av betesmark delvis tätt beväxt med träd och buskar. Tre schakt grävdes där ytan var tillgänglig (figur 6). Schaktet längst i sydost förlades över en terrassering (106) av 0,7x0,1–0,9x1,2 meter stora stenar (figur 7). Inget av antikvariskt intresse påträffades i något av schakten, endast recent material i form av tegel och glas fanns i ploglagret.

RAÄ 214:1 som var registrerad som en firsidig stensättning visade sig vara skadad av en grävd grop i den östra delen och i gropen fanns recent material som fönsterglas, porslin och spikar samt tegel och lerbruk. Lämningen tolkades därför som en husgrund som tillhört det torp som legat strax intill. Då ett antal stenar togs bort i den SV delen påträffades en härd under dessa. Detta gjorde att tolkningen av lämningen som en husgrund blev något osäker och att detta skulle kunna vara en förmodad grav.

Då lämningens status var så osäker beslutade Länsstyrelsen att gå vidare och att den aktuella lämningen skulle undersökas i sin helhet, dokumenteras och få en fastställd status som fornlämning eller inte.

Figur 7. Terrasseringen 106 i området sydöstra del. Foto från sydväst.

Figur 8. Den firsidiga stensättningen låg på ett impediment omgivet av betesmark. Foto från nordväst.

GENOMFÖRANDE, SLUTUNDERSÖKNING AV STENSÄTTNING 214:1

Slutundersökningen av den fyrsidiga stensättningen (figur 9) utfördes under två dagar i början av augusti 2017. Inledningsvis rensades anläggningen fram i sin helhet och mättes in med gps, beskrevs och fotograferades. Anläggningen undersöktes med metall-

detektor. Därefter avlägsnades stenarna med hjälp av maskin och markytan under undersöktes med metalldetektor och handgrävning med maskinunderstöd. Påträffade fynd mättes in och togs tillvara.

Figur 9. Stensättningen (1000) efter framrensning. Foto från väster.

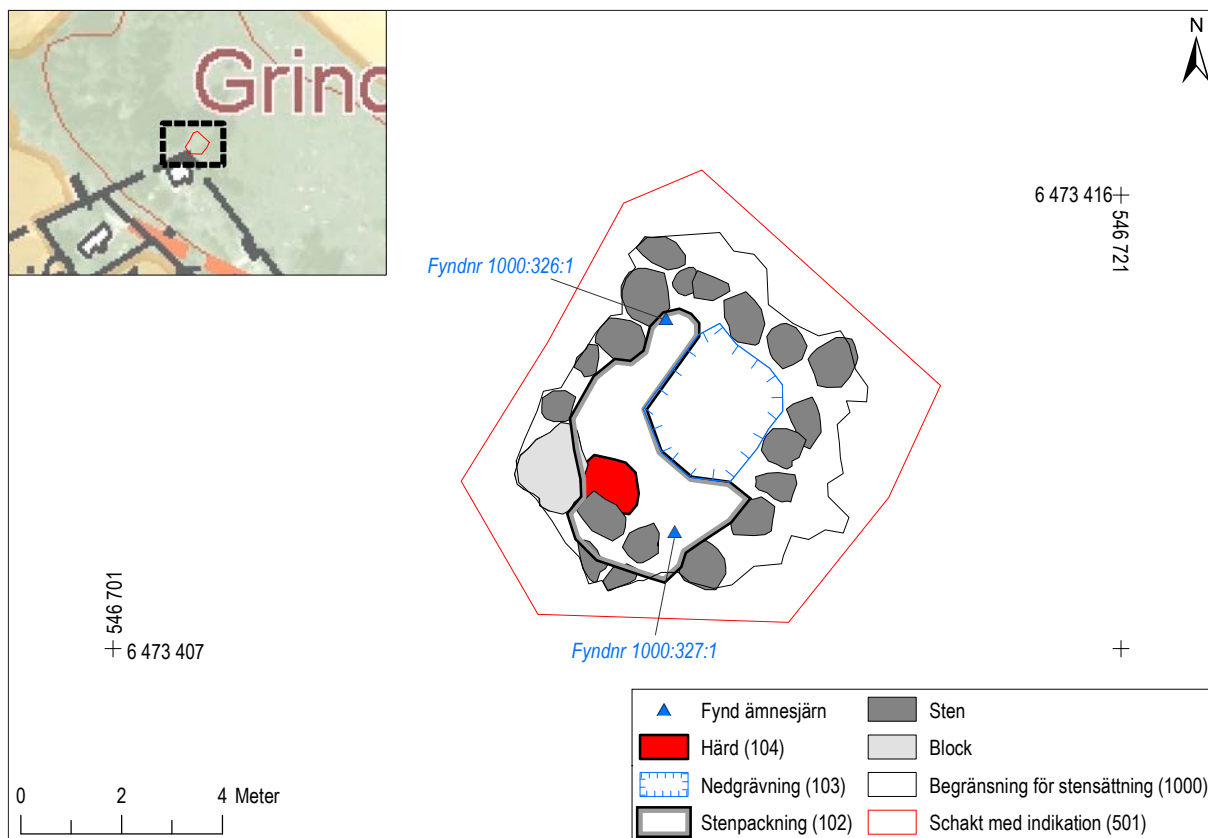
RESULTAT, SLUTUNDERSÖKNING AV STENSÄTTNING 214:1

Stensättningen var 4,8x5,8 meter stor och bestod av en enskiktad stenpackning av 0,4x0,6–1,0x1,1 meter stora stenar (figur 10). Den nordvästra sidan var tydligt avgränsad och i det västra hörnet fanns ett 1,4x1,4 meter stort, markfast block. Övriga sidor var inte lika tydliga och anläggningen var därför något svår att avgränsa. Block och stenar fanns spridda på marken runtomkring. De stenar som låg i utkanten och avgränsade stensättningen mättes in men någon kantkedja i egentlig mening kunde inte iaktas.

I den sydöstra delen av anläggningen hade en 2,25x2,5 meter stor och 0,4 meter djup grop grävts och stenpackning saknades helt. Möjligen härrörde de stenar som låg utanför anläggningen i nordöst från detta ingrepp. I gropen påträffades endast recent material som tråddragen spik, fönsterglas, porslin och liknande.

Under stenpackningen vid det markfasta blocket i västra hörnet påträffades en härd (figur 11). Denna var skålformad, 0,9x1,1 meter stor och 0,25 meter djup. Fyllningen innehöll sot, kol och stora mängder skärvig och skörbränd sten 0,05x0,10–0,15x0,20 meter stora. Blocket var något eldpåverkat i kanten mot härden. Kol från härden daterades till 780–510 f.Kr., 2 sigma.

Mellan två stenar i stenpackningen bara 0,85 meter sydöst om härden låg fyra lieformiga ämnesjärn i en bunt. Ytterligare en samling ämnesjärn, tre hela och fyra fragment, påträffades under en sten mot anläggningens nordvästra hörn (figur 10). I övrigt påträffades inga föremål eller ben som tyder på att anläggningen utgjort en grav.

Figur 10. Stensättningen (1000), skala 1:150. Översikt med Fastighetskartan, skala 1:3 000.

Figur 11. Härden vid det markfasta blocket i stensättningens nordvästra hörn. Foto från sydöst.

FYND AV LIEFORMIGA ÄMNESJÄRN

De lieformiga ämnesjärn som påträffades i stensättningen är de första som påträffats i Östergötland på över 90 år (figur 12). Tidigare har endast ett sådant fynd registrerats. En stor depå med 320 stycken påträffades i ett sandtag vid Ljusmansbacken i Furingstad i Östergötland år 1926 (RAÅ-nr Furingstad 91:1). Enligt muntliga uppgifter hade fem liknande depåer med mellan 300 och 500 lieformiga ämnesjärn tidigare hittats i samma sandtag (Hallinder och Haglund 1978).

Lieformiga ämnesjärn har tidigare hittats främst på Öland och i Småland men har inte påträffats söder om Småland eller väster om småländska höglandet.

Endast i ett fall har ett exemplar påträffats norr om Mälardalen, i en grav på ett gravfält i anslutning till ett järnhanteringsområde vid Gavleån i Valbo i Gästrikland (Appelgren & Broberg 1998, Lindeberg 2009). Graven, som även innehöll ett stavformigt ämnesjärn (med ursprung i Dalarna) och ett halvfabrikat till en skäggyxa, daterades till vikingatid. Ämnesjärnen påträffas för övrigt ofta i depåer utan daterande fynd, till exempel i samband med plöjning av åkrar.

De lieformiga ämnesjärnen anses ha använts under vendeltid in i vikingatid och i någon form även in i medeltid. Väldigt få har dock daterats närmare (Karlsson 2001).

DISKUSSION

De ämnesjärn som påträffades vid undersökningen av Bankekind 214:1 förefaller något mindre än "normalt". Fyndomständigheterna liknar dem som flera av de tidigare fynden uppvisar. Lieformiga ämnesjärn uppges bland annat ha hittats "below a cairn" (under ett röse), "in a pile of stones" (i en stenhög), "beneath an oval stone setting" (under en oval stensättning) (Hallinder och Haglund 1978). Den underliggande härden gav en datering till yngre bronsålder och måste därför anses sakna samband med ämnesjärnen.

Skadan i nordvästra hörnet kan möjligen ha förstört en eventuell gravgömma men sannolikheten att man skulle ha avlägsnat eventuella brända ben eller ett brandlager totalt är små. Stensättningen Bankekind 214:1 kan därför inte anses vara en grav eftersom inga ben eller övriga föremål påträffades.

Den påträffade härden under stensättningen har tolkats som en ensamliggande härd. Detaljstudier från Östergötland har visat på att sådana under sen bronsålder och tidig järnålder ofta använts för matlagning och som värmekälla och att de i vissa områden verkar höra samman med betesdrift och herdar (Peterson 2007).

Inga ytterligare lämningar påträffades inom det undersökta området. Jordlagret var mycket tunt och marken blockrik. I den odlade delen som var stenfri påträffades bara recent material som tegel och glas.

Figur 12. Ämnesjärnen som påträffades under stensättningen.
Fyndnr 1000:326 (de fyra övre), och fyndnr 1000:327 (de åtta nedre).

REFERENSER

Litteratur

APPELGREN, K & BROBERG, A. 1998. *Gravar och ugnar vid Gavleån*. UV Stockholm, rapport 1996:130. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar.

KARLSSON, C. Möre, järnet och människan. I: *Möre - historien om ett småland*. Red. Magnusson, G. Kalmar Läns museum E22-projektet 2001.

HALLINDER, P. OCH HAGLUND, K. Iron currency bars in Sweden. I: *Excavations at Helgö V:1. Workshop part II*. Kungliga vitterhets och antikvariats akademien. Stockholm. 1978.

LINDBERG, M. 2009. *Järn i jorden. Spadformiga ämnesjärn i Mellannorrland*. Stockholm Studies in Archaeology 49. Stockholm.

PETERSSON, M. 2007. *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Linköping.

Äldre kartmaterial

LMS D6-29:1 Östergötlands län, Bankekinds sn Linneberga nr 1-6 Geometrisk avmätning, 1702

LMS D6-29:2 Östergötlands län, Bankekinds sn Linneberga nr 1-6 Storskifte, 1777

RAK J243-45-1 Östergötlands län Linköping? Häradsekonomiska kartan, 1882

LMS = Lantmäteristyrelsens arkiv

RAK = Rikets allmänna kartverks arkiv

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-5831-17
Arkeologikonsults projektnummer:	2017:3101
Beställare:	Länsstyrelsen Östergötlands län
Typ av undersökning:	Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2
Utförande fältarbete:	Juni och juli 2017
Län:	Östergötland
Landskap:	Östergötland
Kommun:	Linköping
Socken:	Bankekind
Koordinatsystem:	SWEREF99TM
Höjdsystem:	RH2000
Berörda fornlämningar:	Bankekind 214:1 och 310:1
Projektledare:	Åsa Berger
Fältarkeologer:	Åsa Berger, Anders Bornfalk-Back och Hampus Norrgren
Rapportansvarig:	Åsa Berger
Planer och layout:	Ida Söderström
Kvalitetssäkring:	Linda Lindwall
Fynd:	Fynden förvaras hos Arkeologikonsult i väntan på fyndfördelning

BILAGA 1. SCHAKTTABELL

Schakt-nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Beskrivning
501	8,50	7,30	0,10–0,20	Avtorvning av stensättning.
502	7,60	1,00	0,40	0,1 m grästorv, därunder grusig morän. Fynd av spik och buteljglas.
503	8,50	1,40	0,30	0,15 m grästorv, därunder grusig silt. Fynd av glas och tegel.
504	6,70	1,40	0,30–0,40	0,15 m grästorv, därunder grusig silt. Fynd av rödgods.

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSTABELL

Anläggnings-nr	Objekt	Längd (m)	Bredd (m)	Höjd/djup (m)	Beskrivning	Anmärkning
102	Stenpackning	4,30	2,50	0,20–0,30	Enskiktad, 0,3x0,5 till 0,4x0,6 m stora stenar	Del av stensättningens inre konstruktion
103	Nedgrävning	2,50	2,25	0,40	I det närmaste firsidig.	Recent sogrop
104	Härd	1,10	0,90	0,25	Skålformad, fyllning av sand/grus med sot, kol och stora mängder skärvig och skörbränd sten, 0,05x0,10–0,15x0,20 m stora.	Intilliggande block eldpåverkat
106	Terrassering	18,00	1,00–1,50	0,50–0,70	Av 0,7x0,1–0,9x1,2 m stora, glest placerade stenar.	Avgränsar odlingsmark
1000	Stensättning	5,80	4,80	0,20–0,30	Enskiktad, stenpackning av 0,4x0,6–1,0x1,1 m stora stenar. De större stenarna låg i nordvästra kanten. Den nordvästra sidan var tydligt avgränsad och ett 1,4x1,4 m stort, markfast block i västra hörnet.	-

BILAGA 3. ÄMNESJÄRN

Fyndnr 1000:326	Längd (cm)	Vikt (g)
Nr 1	41	110
Nr 2	42	130
Nr 3	43,5	180
Nr 4	40	110

Tabell 1. De lieformiga ämnesjärnen som påträffades under stensättningen (1000).

Bilaga 3. Ämnesjärn, forts.

Fyndnr 1000:327	Längd (cm)	Vikt (g)
Nr 1	39,5	130
Nr 2	30,5	80
Nr 3	42,5	150
Nr 4	42,5	140
Nr 5	29,5	90
Nr 6	23,5	80
Nr 7	9	10
Nr 8	17	50

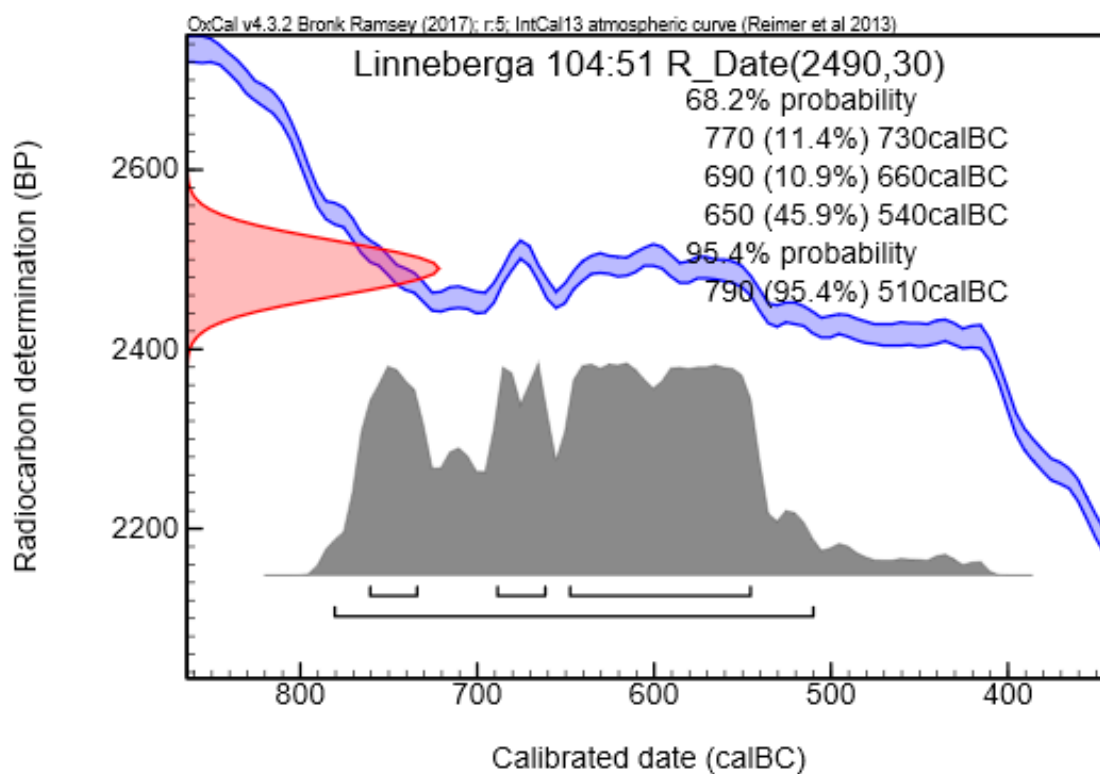
Tabell 1. De lieformiga ämnesjärnen som påträffades under stensättningen (1000).

BILAGA 4. ¹⁴C-ANALYS

INTERNATIONAL CHEMICAL ANALYSIS INC. (ICA)

Date Received	September 05, 2017	Material Type	Charcoal
Date Reported	October 09, 2017	Pre-treatment	AAA
ICA ID	17C/0906	Conventional Age	2490 +/- 30 BP
Submitter ID	Linneberga 3101 104:51	Calibrated Age	Cal 780 - 510 BC

Rapporter från Arkeologikonsult 2017:3101